

О.І. Мельничайко, Н.В. Лесняк

УКРАЇНСЬКА МОВА

- Основні ознаки частин мови та їх синтаксичні функції
- Найважливіші правила пунктуації

Навчально-тренувальні вправи

Тернопіль
Навчальна книга — Богдан

УДК 811.161.2(075.2)
ББК 82.1 Укр.я71
М48

Рецензент:

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри методики
української мови та культури мовлення
Рівненського державного гуманітарного університету
Златів Л.М.

М48 Мельничайко О.І., Лесняк Н.М.

Українська мова. Основні ознаки частин мови та їх синтаксичні функції. Найважливіші правила пунктуації : навчально-тренувальні вправи / О.І. Мельничайко, Н.В. Лесняк. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2014. — 80 с.

ISBN 978-966-10-2505-8

Пропонований посібник складається з двох частин. Перша присвячена повторенню основних морфологічних ознак частин мови та їхніх синтаксичних функцій, на основі яких базуються пунктуаційні правила, і друга — власне пунктуаційні правила. І перша, і друга частини ілюстровані обширним мовним матеріалом та містять тренувальні вправи.

Посібник призначений для учнів, абітурієнтів та студентів різних профілів навчання і для всіх тих, хто прагне підвищити свою пунктуаційну грамотність.

Охороняється законом про авторське право.

Жодна частина цього видання не може бути відтворена в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.

ПЕРЕДМОВА

Засвоїти правила пунктуації і навчитися їх застосовувати на письмі дуже непросто, оскільки пунктуація ґрунтується на знаннях і вміннях з морфології та синтаксису. Треба чітко розрізняти частини мови, їх форми, уміти встановлювати взаємозалежність між формами слів за допомогою граматичного чи смислового питання у словосполученні, визначати синтаксичну роль кожного слова чи словосполучення у реченні.

Недостатня пунктуаційна грамотність зумовлена тим, що неможливо ні завчити пунктуацію, ні помітити необхідність того чи іншого знака в тексті. Недарма кажуть, що пунктуацію «не можна вивчити, можна навчитися її застосовувати». Але для цього є кілька передумов. Перша — треба захотіти бути грамотним, бути готовим докласти певних зусиль для досягнення цієї мети. Друга — знати той лінгвістичний матеріал (морфологічний і синтаксичний), на який спираються пунктуаційні правила. Наприклад, чи зможе учень виділити дієприслівниковий або дієприкметниковий зворот, коли він не впізнає в реченні ні дієприслівника, ні дієприкметника, коли він не вміє встановити зв'язку між словами? Те саме стосується більшості пунктуаційних правил. І, звичайно ж, третя — знати самі правила, яких слід дотримуватися.

Саме такі міркування зумовили структуру пропонованого посібника.

Він складається з двох частин. У першій у дуже стислій формі йде мова про основні морфологічні ознаки частин мови та синтаксичні функції їх у реченні. Кожну частину мови подано на фоні досить обширного ілюстративного матеріалу, що дозволить чита-

чеві групувати слова як за їхнім лексичним значенням, так і за граматичними ознаками. Крім того, після розгляду кожної частини мови запропоновано тренувальні вправи, спрямовані, в першу чергу, на розпізнавання частин мови в тексті, на встановлення зв'язку між словами та визначення їхніх синтаксичних функцій. До частини вправ подано зразки виконання та коментарі, довідки. Все це допоможе людині, яка призабула виучуваний у школі матеріал з морфології. А тим, хто його зовсім не засвоїв, доведеться повторно самотужки вивчати шкільні підручники, інакше вони не зможуть подолати прогалини у знаннях і стати грамотними.

У другій частині посібника подано найважливіші правила пунктуації, ілюстровані численними прикладами. Кожна група правил супроводжується тренувальними вправами («Потренуйтеся!», «Перевірте себе!»). Є чимало вправ творчого характеру. Як і в попередньому розділі, тут подано роз'яснення і коментарі, зразки виконання і ненав'язливі підказки щодо самоперевірки виконаної роботи.

Автори посібника щиро прагнуть допомогти школярам, абітурієнтам, студентам різних профілів навчання і всім небайдужим до власного мовлення подолати пунктуаційну неграмотність власних писемних висловлювань.

- Комами виділяються всі види звертань: непоширені й поширені, конкретні, узагальнені, риторичні, звертання з прикладкою:
- Що ти хотів мені сказати, воєводо?..
- Пішли, братику, бо ти для мене наймиліший і найрідніший. І знай, милий мій, що я тебе нікому і ніколи не віддам.
- Дякую, Анно, я в цьому ніколи не сумнівався...
- Що трапилося, кохана?.. (П. Ковальчук).

Та минав ти, наш Кобзарю, чужії пороги...

Славо, наша згубо! славо, наша мати! Тяжко зажуритись, як тебе згадати!

Ой, лимане-лиманочку, хвиле каламутна!

Гей, блискавице, громова сестрице, де ти?

Прощай, товариство, родину – рідна, прощай, моя люба дружино смутна!

Леся Українка

...Ми думаємо, правнуки, про вас.

...Нашадки дорогі, ми захищаєм вас.

Світе мій гучний, мільйонноокий, пристрасний, збурунений, німий, ніжний, і ласкавий, і жорстокий, дай мені свій простір і неспокій, сонцем душу жадібну налий! (В. Симоненко).

Потренуйтеся!

Поставте пропущені розділові знаки. Підкресліть звертання.

Серце недавно кволе муко моя мала, чому щемиш, як ніколи?

Розуме мій байдужий вируч мене хоч ти...

Вслухайтесь земле і небо у рокіт страждань моїх...

Де зараз ви кати мого народу?

Гей нові Колумби й Магеллани напнемо вітрила наших мрій!

За В. Симоненком

Думи мої думи мої лихо мені з вами.

Привітай же моя ненько моя Україно моїх діток нерозумних, як свою дитину!

Гуляй пане без жупана, гуляй вітре полем, грай Кобзарю мій шинкарю, поки встане доля!

За Т. Шевченком

В таке цвітіння князю Володимире тобі не важко бути кам'яним? *(За Л. Костенко)*

Моя Україно багата земля збагачена духом народу пройдуть холоди, розтане імла — настане гармонія роду *(За Ю. Матевощуком)*.

Виділяються комами відокремлені означення, виражені:

— дієприкметниками та прикметниками, що мають при собі пояснювальні слова і стоять після означуваного іменника:

Тісні двори, запечені в асфальти, і вільний шлях, закутий в магістраль *(Л. Костенко)*.

Луги, луги, пропахлі сіном прілим, чи ви мене впізнали, земляка? *(В. Симоненко)*;

— дієприкметниками та прикметниками, які не мають при собі пояснювальних слів і стоять після означуваного іменника (особливо в тих випадках, коли перед іменником є вже означення):

...І блискітки, швидкі та метушливі, стрибають на асфальті де-не-де. Мовчать каштани, стомлені і мляві... *(В. Симоненко)*.

Василь Симоненко — поет громадянського звучання, з гострим зором, глибокий, безкомпромісний, сміливий, одвертий, ніжний і гнівний *(Б. Олійник)*;

— дієприкметниками та прикметниками, що стоять перед іменниками, виступаючи означенням, мають ще обставинний відтінок:

— А в нас немає портрета татка. Він також солдатом був. Дивитимуся на цей портрет і думатиму, що то мій татко...

В. Чухліб

— Хочете побачити оленя? — таємниче прошепотів Валерка. — То я покажу!

— Розкажи комусь іншому! — усміхнувся Дениско. — Олені у нас не водяться...

— Не вірите? — аж образився Валерка.

За В. Чухлібом

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Текучев А.В. Об орфографическом и пунктуационном минимуме для средней школы. Пособие для учителей. М.: Просвещение, 1976. — 80 с.
2. Мацько Л.І., Сидоренко О.М. Українська мова. Посібник. — 2-ге вид. — К.: Либідь, 1996. — 432 с.
3. Зубков М. Диктанти з української мови для абітурієнтів + правописний коментар. — 2-ге вид., доопр. — Х.: Торсінг, 2003. — 256 с.
4. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, Ін-т укр. мови НАН України. — К.: Наук. думка, 2008. — 288 с.
5. Бровко А.С. Трудности синтаксического анализа: Пособие для учителя. — К.: Освіта, 1991. — 80 с.

ЗМІСТ

Передмова	3
Частина перша	
Короткі відомості про морфологічні ознаки частин мови та їх синтаксичну роль	5
Іменник	5
Прикметник	7
Числівник.....	9
Займенник	12
Дієслово.....	15
Прислівник.....	18
Сполучник.....	22
Частка	25
Вигук.....	26
Частина друга	
Найважливіші правила пунктуації	28
Крапка	28
Знак питання	30
Знак оклику.....	31
Кома.....	34
Крапка з комою	54
Двокрапка	58
Тире	62
Дужки	68
Лапки	69
Три крапки	70
Розділові знаки при прямій мові	71
Список літератури	78

Навчальне видання

МЕЛЬНИЧАЙКО Олександра Іванівна
ЛЕСНЯК Надія Володимирівна

УКРАЇНСЬКА МОВА

**Основні ознаки частин мови та їх синтаксичні функції.
Найважливіші правила пунктуації**

Навчально-тренувальні вправи

Головний редактор *Богдан Будний*
Редактор *Надія Бульчак*
Обкладинка *Ростислава Крамара*
Комп'ютерна верстка *Івана Бліща*

Підписано до друку 30.10.2013 р. Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times. Друк офсетний.
Умовн. друк. арк. 4,65. Умовн. фарбо-відб. 4,65,

Видавництво «Навчальна книга — Богдан»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК №4221 від 07.12.2011 р.

Навчальна книга — Богдан, просп. С. Бандери, 34а, м. Тернопіль 46002
Навчальна книга — Богдан, а/с 529, м. Тернопіль 46008
тел./факс (0352) 43-00-46; 52-18-09
office@bohdan-books.com
www.bohdan-books.com

ISBN 978-966-10-2505-8

9 789661 025058